

Zenon Ślusarczyk*

Charakterystyka zarządzania ubezpieczeniami społecznymi w Polsce

Wstęp

Ubezpieczenia społeczne są podstawowym instrumentem stosowanym przez państwo w ramach polityki socjalnej. Są one regulowane przez normy prawa publicznego. Przedmiot tego ubezpieczenia jest określony w Ustawie z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych. Zgodnie z art. 1 tej ustawy: „ubezpieczenia społeczne obejmują: ubezpieczenie emerytalne, ubezpieczenia rentowe, ubezpieczenie w razie choroby i macierzyństwa, ubezpieczenie z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych”. Przez przedmiot ubezpieczenia rozumie się niezawiniony brak dochodu, powstały w wyniku zarówno zdarzeń losowych, jak i szczególnych sytuacji rodzinnych.

Celem niniejszego artykułu jest omówienie podstawowych zagadnień dotyczących zarządzania ubezpieczeniami społecznymi przez instytucje państwowe, głównie w aspekcie prawnych regulacji tego zarządzania. Uczyniono to poprzez charakterystykę zarządzania podstawowymi rodzajami ubezpieczeń.

Definiowanie ubezpieczeń społecznych

W literaturze przedmiotu jest wiele definicji ubezpieczeń. Przytoczymy kilka z nich.

W *Słowniku języka polskiego PWN* pod hasłem *ubezpieczenie* znajduje się sześć definicji tego pojęcia. Podstawowym wyjaśnieniem hasła jest „umowa zawarta z odpowiednią instytucją w celu otrzymania odszkodowania za straty przewidziane w umowie”. Natomiast określenie *ubezpieczenie społeczne*, zawarte w wyżej wymienionym słowniku, oznacza „system świadczeń pieniężnych i rzeczowych przysługu-

---

* Prof. nadzw. dr hab. Zenon Ślusarczyk, Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi.

jących pracownikom i ich rodzinom w razie choroby, niezdolności do pracy, starości, śmierci, macierzyństwa itd. *Encyklopedia popularna* PWN definiuje ubezpieczenia społeczne jako: „system świadczeń zapewniających pracownikom i ich rodzinom pomoc z publicznych funduszów składowych w razie choroby, niezdolności do pracy, starości lub śmierci”. Według innych autorów ubezpieczenie społeczne określa się jako „system zagwarantowanych ustawowo świadczeń na pokrycie potrzeb wywołanych przez zdarzenia losowe lub inne zrównane z nimi, spełnianych przez zobowiązane do tego instytucje, gdzie prawo do świadczeń powstaje z mocy prawa po wykazaniu, że zaszło zdarzenie, które objęte jest ubezpieczeniem, oraz że spełnione zostały ustawowe warunki do nabycia tego prawa” (Grabiec, 2004: 36 i nast.; Capik, 1996: 134 i nast.; Jędrasik-Jankowska, 2010: 45 i nast.).

W naszym kraju istnieje dużo różnego rodzaju form ubezpieczeń. Generalnie rzecz ujmując, ubezpieczenia możemy podzielić na ubezpieczenia gospodarcze (obowiązkowe i dobrowolne), ubezpieczenia społeczne (obowiązkowe i dobrowolne), a także ubezpieczenia zdrowotne (obowiązkowe).

Rodzaje ubezpieczeń

Ubezpieczenia zusowskie są jednym z elementów ubezpieczenia społecznego. W ich skład wchodzi ubezpieczenia rentowe, chorobowe, emerytalne i ubezpieczenia wypadkowe. Są one wypłacane przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych – państwową jednostkę organizacyjną, która dysponuje środkami finansowymi funduszów ubezpieczeń społecznych, a także prowadzi rozliczenia z płatnikami składek. Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych z dnia 13 października 1998 r. dokonała podziału ubezpieczeń na cztery rodzaje, tworząc w ramach Funduszu Ubezpieczeń Społecznych cztery podfundusze, tj. emerytalny, rentowy, chorobowy i wypadkowy – finansowane osobnymi składkami. Dodatkowo składki emerytalna i rentowa zostały podzielone między płatnika składek i ubezpieczonego. W wyniku reformy dotychczasowa jedna 45-procentowa składka została zastąpiona czterema składkami przeznaczonymi na cztery rodzaje ubezpieczeń, których stopy procentowe wynoszą odpowiednio:

- 19,2% podstawy wymiaru – na ubezpieczenie emerytalne, pracodawca odprowadza 9,76% na fundusz emerytalny, z kolei pracownik pozostałą część, czyli 9,76%, dzieli jeszcze na dwie mniejsze i 2,46% przekazuje do funduszu emerytalnego, a pozostałe 7,3% do otwartego funduszu emerytalnego (tutaj nastąpiła zmiana podziału składki),
- 8,00% podstawy wymiaru – na ubezpieczenie rentowe, pracownik odprowadza 1,5% składki, obowiązek wpłaty pozostałej części (6,5%) spoczywa na pracodawcy, całość wpływa na konto funduszu rentowego,
- 2,45% podstawy wymiaru – na ubezpieczenie chorobowe, gdzie cała składka płacona jest przez pracownika na fundusz chorobowy,

- ubezpieczenie wypadkowe, od 1 kwietnia 2012 roku 1,93%, gdzie cała kwota płatna jest przez pracodawcę do funduszu wypadkowego.

Ubezpieczenia KRUS-u zwane są inaczej ubezpieczeniami rolniczymi i jak sama nazwa wskazuje przeznaczone są dla osób zamieszkujących i prowadzących działalność rolniczą w pozostającym w ich posiadaniu gospodarstwie rolnym. Podleganie pod ubezpieczenie krusowskie wyklucza jednocześnie podleganie innemu ubezpieczeniu społecznemu w tym samym okresie czasu. Do ubezpieczeń rolniczych zaliczamy: ubezpieczenia emerytalno-rentowe, chorobowe, wypadkowe i ubezpieczenia macierzyńskie. Ubezpieczenie społeczne rolników realizuje Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) na mocy Ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Konta ubezpieczonych w ZUS

Na podstawie Ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych Zakład Ubezpieczeń Społecznych zobowiązany jest prowadzić konta wszystkich osób zgłoszonych do ubezpieczeń społecznych. Konto ubezpieczonego zakładane jest na podstawie pierwszego dokumentu zgłoszeniowego za danego ubezpieczonego przekazanego przez płatnika składek. Na koncie ubezpieczonego ewidencjonuje się m.in. następujące informacje:

- dane identyfikacyjne ubezpieczonego, tj. imię i nazwisko, data urodzenia, PESEL,
- o wysokości składek na ubezpieczenia emerytalne, rentowe, chorobowe, wypadkowe i zdrowotne,
- o wysokości należnej i odprowadzanej składki do otwartego funduszu emerytalnego,
- o zwaloryzowanej wysokości składek na ubezpieczenie emerytalne, z wyłączeniem składek na otwarte fundusze emerytalne.

Ubezpieczenie chorobowe

Ubezpieczenie chorobowe to ubezpieczenie w razie choroby lub macierzyństwa. Z tego ubezpieczenia wypłaca się między innymi zasiłek chorobowy, zasiłek macierzyński czy zasiłek opiekuńczy. Podobnie jak ma to miejsce w przypadku ubezpieczenia emerytalnego i rentowego, ubezpieczeniu chorobowemu można podlegać obowiązkowo lub dobrowolnie.

Dobrowolnie ubezpieczeniu chorobowemu podlega określona grupa osób objętych obowiązkowo ubezpieczeniami emerytalnym i rentowym. Zalicza się do nich osoby: wykonujące pracę nakładczą, wykonujące pracę na podstawie umowy-zlecenia, umowy agencyjnej lub innej umowy o świadczenie usług, prowadzące poza-

rolniczą działalność oraz osoby z nimi współpracujące, wykonujące odpłatnie pracę w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania oraz duchowni.

Ubezpieczenie wypadkowe

Obowiązkowo ubezpieczeniem wypadkowym są objęte osoby podlegające ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowemu, z pewnymi wyjątkami. Między innymi ubezpieczeniu takiemu nie podlegają bezrobotni pobierający zasiłek dla bezrobotnych lub świadczenie integracyjne.

Pracownik, czyli osoba pozostająca w stosunku pracy, podlega obowiązkowo wszystkim rodzajom ubezpieczeń, tj. ubezpieczeniu emerytalnemu, ubezpieczeniom rentowym, ubezpieczeniu chorobowemu i ubezpieczeniu wypadkowemu. Pracownik podlega tym ubezpieczeniom od dnia nawiązania stosunku pracy do dnia ustania tego stosunku. Podkreślenia wymaga fakt, że dla celów ubezpieczeń społecznych za pracownika uważa się także osobę wykonującą pracę na podstawie umowy agencyjnej, umowy zlecenia lub innej umowy o świadczenie usług, do której zgodnie z Kodeksem cywilnym stosuje się przepisy dotyczące zlecenia, albo umowy o dzieło, jeżeli umowę taką zawarła z pracodawcą, z którym pozostaje w stosunku pracy, lub jeżeli w ramach takiej umowy wykonuje pracę na rzecz pracodawcy, z którym pozostaje w stosunku pracy. Zleceniobiorca, czyli osoba wykonująca pracę na podstawie umowy agencyjnej, umowy zlecenia lub innej umowy o świadczenie usług, do której zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego stosuje się przepisy dotyczące zlecenia, podlega obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnym, rentowym i wypadkowemu. Ubezpieczenie chorobowe jest w przypadku zleceniobiorców dobrowolne. Zleceniobiorca podlega tym ubezpieczeniom od dnia oznaczonego w umowie jako dzień rozpoczęcia wykonywania pracy do dnia rozwiązania lub wygaśnięcia tej umowy.

Osoba prowadząca działalność pozarolniczą jest to:

- osoba prowadząca pozarolniczą działalność gospodarczą na podstawie przepisów o działalności gospodarczej lub innych przepisów szczególnych,
- twórca (osoba, która tworzy dzieła w zakresie architektury, architektury wnętrz, archiwisty krajobrazu, urbanistyki, literatury pięknej, sztuk plastycznych, muzyki, fotografii, twórczości audiowizualnej, choreografii i lutnictwa artystycznego oraz sztuki ludowej, będące przedmiotem prawa autorskiego),
- artysta (osoba wykonująca zarobkowo działalność artystyczną w dziedzinie sztuki aktorskiej i estradowej, reżyserii teatralnej i estradowej, sztuki tanecznej i cyrkowej oraz w dziedzinie dyrygentury, wokalistyki, instrumentalistyki, kostiumografii, scenografii, a także w dziedzinie produkcji audiowizualnej reżyserów, scenarzystów, operatorów obrazu i dźwięku, montażyстів i kaskaderów),

- osoba prowadząca działalność w zakresie wolnego zawodu (w rozumieniu przepisów o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne lub z której przychody są przychodami z działalności gospodarczej w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych),
- osoba prowadząca niepubliczną szkołę, placówkę lub ich zespół na podstawie przepisów o systemie oświaty podlega obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnym, rentowym i wypadkowym od dnia rozpoczęcia wykonywania działalności do dnia zaprzestania wykonywania tej działalności, z wyłączeniem okresu, na który wykonywanie działalności zostało zawieszona na podstawie przepisów o swobodzie działalności gospodarczej. Ubezpieczenie chorobowe takiej osoby jest dobrowolne (Małkowska, 1999: 13–37; Jędrasik-Jankowska, 2010: 45 i nast.).

Emerytury i renty

Emerytura jest to świadczenie pieniężne mające służyć jako zabezpieczenie bytu na starość dla osób, które ze względu na wiek nie posiadają już zdolności do pracy zarobkowej (jako pracownicy, przedsiębiorcy, rolnicy itd.) albo utraciły ją w znacznym stopniu oraz nie dysponują innymi źródłami dochodu gwarantującymi możliwość utrzymania się. Podstawową cechą świadczenia emerytalnego jest brak jego ekwiwalentności w stosunku do wartości składek z tytułu ubezpieczenia społecznego płaconych przez czas aktywności zawodowej.

Emerytury dla osób urodzonych przed rokiem 1949

Nowy system emerytalny, obowiązujący od 1 stycznia 1999 roku reguluje uprawnienia do tego świadczenia wszystkich pracowników oraz osób ubezpieczonych z tytułu pracy na innej podstawie niż stosunek pracy, prowadzenia pozarolniczej działalności na własny rachunek lub z tytułu bycia duchownym, niezależnie od daty powstania stosunku ubezpieczenia i bez względu na wiek ubezpieczonego w dniu wejścia w życie reformy ubezpieczeń społecznych, jednakże w zależności od tego wieku zróżnicowane są zasady nabywania i ustalania wysokości emerytury.

System ten dzieli ubezpieczonych na trzy grupy wiekowe (według wieku w dniu wejścia w życie ustawy):

- urodzonych przed 1 stycznia 1949 roku,
- urodzonych po 31 grudnia 1948 roku, a przed 1 stycznia 1969 roku,
- urodzonych po 31 grudnia 1968 roku.

Ubezpieczeni urodzeni przed 1 stycznia 1949 roku nabywają prawo do emerytury na dotychczasowych zasadach, tj. pod warunkiem osiągnięcia wieku emerytalnego wynoszącego co najmniej 60 lat w przypadku kobiet i co najmniej 65 lat w przypadku mężczyzn oraz posiadają co najmniej 20 lat okresów składkowych i nieskładkowych

w przypadku kobiet oraz co najmniej 25 lat tych okresów w przypadku mężczyzn. Okresy nieskładkowe mogą być uwzględnione przy ustalaniu prawa do świadczeń w wymiarze do jednej trzeciej udowodnionych okresów składkowych. Dla tej grupy pozostawiono również możliwości nabycia prawa do emerytury po osiągnięciu wspomnianego wieku emerytalnego i o 5 lat krótszego stażu emerytalnego (15 lat dla kobiet i 20 lat dla mężczyzn). Według dotychczasowego prawa świadczenie nabywane na takich warunkach nosiło nazwę emerytury w niepełnym wymiarze. Warunek osiągnięcia wieku 60 lat przez kobiety i 65 lat przez mężczyzn nie jest wymagany od pracowników, jeżeli kobiety mają co najmniej 30-letni okres składkowy i nieskładkowy oraz osiągnęły 55 lat. Mężczyźni mogą przejść na wcześniejszą emeryturę po osiągnięciu 60 lat, jeżeli zostali oni uznani za całkowicie niezdolnych do pracy i mają co najmniej 25-letni okres składkowy i nieskładkowy.

Osoby urodzone przed 1 stycznia 1949 roku nie mogą przystąpić do otwartego funduszu emerytalnego (tzw. II filaru ubezpieczenia emerytalnego).

Emerytura dla osób urodzonych w latach 1949–1969

Druga grupa wiekowa to osoby urodzone po 31 grudnia 1948 roku, a przed 1969 rokiem. Osoby te mają w zasadzie prawo do emerytury według nowych zasad, tj. po osiągnięciu (odpowiednio co najmniej 60 lub 65 lat) oraz w wysokości wynikającej z wielkości kwot zaewidencjonowanych na koncie w ZUS z tytułu składki na ubezpieczenia społeczne, emerytalne i kapitału początkowego oraz przeciętnego dalszego trwania życia. Mogą przy tym, lecz nie muszą, przystąpić do jednego z otwartych funduszy emerytalnych. Jednakże ustawodawca przewidział dla tych osób możliwość przejścia na emeryturę według dotychczasowych zasad bądź zdecydowania przez ubezpieczonych, czy cała składka pozostanie w ZUS, czy też jej część będzie przekazana do otwartych funduszy emerytalnych. Możliwość otrzymania emerytury na dotychczasowych zasadach dotyczy wyłącznie osób, które do 31 grudnia 2006 roku spełnią warunki określone w art. 29, art. 32, art. 33, art. 39 ustawy o emeryturach i rentach z FUS (Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r.). Dotyczy to w szczególności osób, które do 31 grudnia 2006 roku osiągną wiek 55 lat (kobieta), 60 lat (mężczyzna), a dodatkowo nie przystąpią do otwartego funduszu emerytalnego oraz rozwiązały stosunek pracy bądź osiągnęły wiek określony w przepisach rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie wieku emerytalnego dla pracowników zatrudnionych w szczególnym charakterze. Ukończenie 55 lat (kobieta) i 50 lat (mężczyzna) uprawnia do emerytury, jeżeli dana osoba udowodni łącznie 20 lat lub 25 lat okresów składkowych i nieskładkowych oraz będzie uznana za całkowicie niezdolną do pracy (Małkowska, 1999: 13–37).

Emerytury dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub szczególnym charakterze

W stosunku do pracowników zatrudnionych przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia, uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycz-

nej (wymienionej w wykazie A rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r.) konieczne jest osiągnięcie wieku emerytalnego 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn oraz przepracowanie w ramach wymaganego okresu zatrudnienia, stale i w pełnym wymiarze pracy co najmniej 15 lat w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Zgodnie z przepisami tego rozporządzenia niektóre grupy pracowników, takie jak pracownicy organów kontroli państwowej i kontroli celnej, pracownicy wykonujący działalność wytwórczą lub artystyczną, dziennikarze, nauczyciele, wychowawcy lub inni pracownicy pedagogiczni wykonujący pracę nauczycielską, żołnierze zawodowi, funkcjonariusze policji, straży granicznej, służby więziennej i Państwowej Straży Pożarnej oraz niektórzy pracownicy ochrony przeciwpożarowej, uważane są za grupy pracowników zatrudnionych w szczególnym charakterze (Ustawa z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy policji, ABW, AW, Straży Granicznej, OR, PSP i Straży Więziennej).

Ponadto do grupy tych osób zalicza się pracowników, którzy do 31 grudnia 2006 roku spełnią warunki uprawniające do emerytury górniczej lub kolejowej. Ważnym dodatkowym warunkiem przejścia na emeryturę tej grupy wiekowej pracowników jest konieczność równoczesnego rozwiązania stosunku pracy.

Emerytury dla osób urodzonych po roku 1968

Trzecia kategoria wiekowa to ubezpieczeni urodzeni po 31 grudnia 1968 roku, którzy nabywają prawo do emerytury na nowych zasadach. Jedynym warunkiem nabycia tego prawa jest osiągnięcie wieku emerytalnego wynoszącego co najmniej 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn. Nie występują w tej nowej regulacji tzw. wcześniejsze emerytury ani emerytury przyznawane bez względu na wiek. Dla ubezpieczonych w tej kategorii wiekowej, zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, ustanowiono tzw. emerytury pomostowe. W nowym systemie emerytura z tzw. II filaru jest świadczeniem należnym od ZUS, jednak jej wysokość ustalana jest inaczej niż dotychczas. Wysokość emerytury została bowiem uzależniona wyłącznie od indywidualnego wkładu ubezpieczonego do Funduszu Ubezpieczenia Społecznego (tj. od sumy składek wniesionych do Funduszu w okresie działalności zawodowej). Wnoszone przez ubezpieczonego składki są zapisywane na jego indywidualnym koncie, aby po osiągnięciu przez niego wieku emerytalnego stanowić bazę (podstawę) do obliczenia kwoty należnej emerytury. Suma składek będzie odzwierciedlać okres od 1 stycznia 1999 roku do dnia przejścia na emeryturę. Natomiast okres zatrudnienia (ubezpieczenia) przed tą datą odwzorowany zostanie w tzw. kapitale początkowym. Ustalenie kwoty emerytury nastąpi przez podzielenie uzbieranej sumy składek i kapitału początkowego przez liczbę oznaczającą (w miesiącach) średnie dalsze trwanie życia dla osób w wieku równym wiekowi przejścia na emeryturę danego ubezpieczonego. Średnie dalsze trwanie życia zawierają tablice ogłoszone w formie komunikatu prezesa GUS w Monitorze Polskim corocznie w terminie 31 marca. Emerytura wypłacana przez ZUS będzie uzupełniana emeryturą z obowiązkowego tzw. Otwartego Funduszu Emerytalnego (II filaru).

Kapitał początkowy

Kapitał początkowy ustala się dla ubezpieczonych, którzy przed 1 stycznia 1999 roku opłacili składki na ubezpieczenie społeczne lub za których opłacili je płatnicy składek, z uwzględnieniem przebytych przed tą datą okresów składkowych i nieskładkowych oraz podstawy wymiaru (ustawa z 1998 r.). Jak widać, wysokość emerytury w nowym systemie zależeć będzie wyłącznie od wielkości środków zgromadzonych na koncie ubezpieczonego oraz wieku, w którym przechodzi on na emeryturę. Składki na ubezpieczenie emerytalne w ramach ubezpieczeń społecznych zapisane na indywidualnym koncie ubezpieczonego będą tworzyć tzw. Międzypokoleniowy Kapitał Upnień Emerytalnych (MKUE). Wkład ubezpieczonego na koncie będzie się kumulował w trakcie wielu lat kariery zawodowej. W celu zapewnienia porównywalnych wartości składek płacowych w odległych od siebie okresach przewiduje się waloryzowanie stanu konta. Waloryzacja oparta jest na wskaźniku wzrostu ustalonego w relacji do wzrostu płac i cen.

Płatnicy składek są zobowiązani do skompletowania dokumentacji umożliwiającej ustalenie kapitału początkowego dla ubezpieczonych, za których przekazują do ZUS imienne raporty miesięczne, a następnie przekazania tej dokumentacji na żądanie organu rentowego w terminie wyznaczonym przez ten organ.

Odrębne formy świadczeń emerytalno-rentowych

Odrębne formy świadczeń emerytalno-rentowych dotyczą znacznej liczby grupy zawodowej tzw. służb mundurowych, tj. żołnierzy zawodowych, policjantów, funkcjonariuszy Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Więziennej i Państwowej Straży Pożarnej.

Ustawa z 10 grudnia 1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin ma zastosowanie wobec żołnierzy zawodowych pełniących służbę wojskową w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej bez względu na datę wstąpienia do zawodowej służby wojskowej.

Znowelizowana wojskowa ustawa emerytalna stanowi, że emerytura wojskowa przysługuje żołnierzowi zwolnionemu z zawodowej służby wojskowej, który w dniu zwolnienia z tej służby ma 15 lat służby wojskowej w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, z wyjątkiem żołnierza, który ma ustalone prawo do emerytury określonej w ustawie o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, obliczonej z uwzględnieniem okresów służby wojskowej w Siłach Zbrojnych i okresów równorzędnych z tą służbą.

Zawodowy wojskowy nabywa prawo do emerytury nie z tytułu osiągnięcia wieku emerytalnego, lecz z tytułu wysługi lat. Emerytura ta wynosi 40% podstawy wymiaru po 15 latach służby i wzrasta o 2,6% podstawy wymiaru za każdy dalszy rok tej służby. Przez podstawę wymiaru rozumie się uposażenie na ostatnio zajmowanym stanowisku. Jednakże emerytura wojskowa nie może przekroczyć 75% podstawy wymiaru bez uwzględnienia dodatków, zasiłków i świadczeń pieniężnych wymienionych w tej ustawie.

Postępowanie w sprawie ustalenia prawa do wojskowego zaopatrzenia emerytalnego wszczyna się na wniosek zainteresowanego i powinno być ono zakończone przed wojskowym organem emerytalnym nie później niż w terminie 60 dni od zgłoszenia wniosku.

Jak już zaznaczyliśmy, prawo do świadczeń z ubezpieczenia społecznego pozostałych służb mundurowych, których służba rozpoczęła się przed 2 stycznia 1999 roku oraz po raz pierwszy po 1 stycznia 1999 roku, normowane jest Ustawą z 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym tych funkcjonariuszy, policjantów, funkcjonariuszy Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Więziennej i Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin.

Emerytura przysługuje funkcjonariuszowi zwolnionemu ze służby, który w dniu zwolnienia ma 15 lat służby w Policji, Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służbie Więziennej i Państwowej Straży Pożarnej z wyjątkiem funkcjonariusza, który ma ustalone prawo do emerytury określonej w ustawie o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, obliczonej z uwzględnieniem okresów służby i okresów z nią równorzędnych.

Ustawa o emeryturach i rentach z FUS nie obejmuje zakresów działania zaopatrzenia sędziów i prokuratorów, którzy, poczynając od 1 stycznia 1998 r., korzystają z uposażenia w stanie spoczynku, a członkowie ich rodzin z uposażenia rodzinnego,

Sędzia i prokurator przechodzą w stan spoczynku z dniem ukończenia 65 roku życia (sędzia SN, NSA, Trybunału Konstytucyjnego i prokurator Prokuratury Krajowej z dniem ukończenia 70 roku życia). Ponadto sędziego przenosi się w stan spoczynku niezależnie od wieku i lat pracy, jeżeli z powodu choroby lub utraty sił został uznany przez lekarza orzecznika Zakładu Ubezpieczeń Społecznych za trwale niezdolnego do pełnienia obowiązków sędziego. Decyzję o przeniesieniu sędziego w stan spoczynku z uwagi na utratę zdolności pełnienia obowiązków podejmuje Krajowa Rada Sądownictwa na wniosek sędziego, kolegium właściwego sądu albo ministra sprawiedliwości. W razie przeniesienia w stan spoczynku sędziego przysługuje dożywotnio uposażenie w stanie spoczynku w wysokości 75 % wynagrodzenia zasadniczego i dodatku za wysługę lat, pobieranych na ostatnim stanowisku.

Renty z tytułu niezdolności do pracy i renta rodzinna

Renta jest to świadczenie pieniężne usankcjonowane czasową lub stałą niezdolnością do wykonywania pracy zawodowej wypłacane w ramach systemu ubezpieczeń społecznych.

Pojęcie i rodzaje niezdolności do pracy

Z dniem 1 września 1997 roku wprowadzono zamiast rent inwalidzkich rentę z tytułu niezdolności do pracy. Renta z tytułu niezdolności do pracy przysługuje osobie ubezpieczonej, która została uznana za całkowicie lub częściowo niezdolną do pracy zarobkowej.

Niezdolna do pracy jest osoba, która całkowicie lub częściowo utraciła zdolność do pracy zarobkowej z powodu naruszenia sprawności organizmu i nie rokuje odzyskania zdolności do pracy po przekwalifikowaniu. W zależności od stopnia utraty zdolności do pracy osoba zainteresowana może być uznana za częściowo lub całkowicie niezdolną do pracy. Jeżeli zgodnie ze stanem wiedzy medycznej nie ma szans odzyskania zdolności do pracy, orzeka się trwałą niezdolność do pracy, w innym przypadku orzeka się okresową niezdolność do pracy.

Całkowita niezdolność do pracy oznacza, że osoba utraciła zdolność do wykonywania jakiejkolwiek pracy. Oceniana jest tu zdolność do pracy w typowych, normalnych warunkach, dlatego zachowanie zdolności do pracy w warunkach specjalnych określonych w przepisach o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych nie będzie przeszkodą w orzeczeniu całkowitej niezdolności do pracy. Jeżeli osoba całkowicie niezdolna do pracy wymaga stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych, uważa się ją za niezdolną do samodzielnej egzystencji. Pod pojęciem stałej lub długotrwałej opieki innej osoby rozumie się pomoc w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życia dnia codziennego, takich jak poruszanie się po mieszkaniu, przyjmowanie pokarmów, utrzymanie higieny osobistej, załatwianie potrzeb fizjologicznych.

Przed rokiem 1999 do III grupy inwalidów zaliczono osoby, które – częściowo niezdolne do dotychczasowego zajęcia – zachowywały zdolność do wykonywania dotychczasowego zatrudnienia, ale w zmniejszonym zakresie, osoby całkowicie niezdolne do wykonywania dotychczasowego zatrudnienia, jeżeli osoby te zachowywały zdolność do wykonywania innego niż kwalifikowanego zatrudnienia, a także osoby dotknięte szczególnym naruszeniem sprawności organizmu, nawet jeżeli naruszenie to nie ograniczyło zdolności do wykonywania dotychczasowego zatrudnienia. Obecnie przy kryterium częściowej niezdolności do pracy ma znaczenie poziom posiadanych przez uprawnionego kwalifikacji.

Częściowo niezdolna do pracy jest osoba, która w znacznym stopniu utraciła zdolność do pracy zgodnej z poziomem posiadanych kwalifikacji. Orzekanie o trwałej niezdolności do pracy, o celowości przekwalifikowania zawodowego ze względu na niezdolność do pracy w dotychczasowym zawodzie, o niezdolności do samodzielnej egzystencji powierzono lekarzom orzecznikom i komisji lekarskiej ZUS. W ciągu 14 dni od dnia doręczenia orzeczenia lekarza orzecznika osoba zainteresowana może złożyć sprzeciw do komisji lekarskiej zakładu. Prezes ZUS do orzeczenia lekarza orzecznika może zgłosić zarzut wadliwości i przekazać sprawę do komisji lekarskiej w celu jej rozpatrzenia.

Przesłanki nabycia prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy

Prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy z ogólnego stanu zdrowia nabywa się po spełnieniu następujących warunków:

- istnienia niezdolności do pracy (częściowej, całkowitej niezdolności do samodzielnej egzystencji),

- posiadania wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego,
- powstania niezdolności do pracy w okresie ubezpieczenia i opłacania składek na ubezpieczenie społeczne, tj. w okresach składkowych oraz w niektórych okresach nieskładkowych (np. w okresie pobierania zasiłków z ubezpieczenia społecznego), albo nie później niż w ciągu 18 miesięcy od ustania tych okresów. Tego warunku nie musi spełnić kobieta posiadająca 20-letni okres składkowy i nieskładkowy, a także mężczyzna z 25-letnim okresem składkowym i nieskładkowym całkowicie niezdolni do pracy.

Wymagany okres składkowy i nieskładkowy do przyznania prawa do renty zależy od wieku uprawnionego i wynosi od 1 roku, gdy niezdolność do pracy powstała przed ukończeniem 20 lat, do 5 lat, jeżeli niezdolność do pracy powstała w wieku 30 lat i powyżej.

W nabyciu prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy istotne znaczenie ma nie tylko posiadanie wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego, lecz także zrealizowanie tego warunku w odpowiednim czasie. Okres składkowy i nieskładkowy ubezpieczonego, którego niezdolność do pracy powstała w wieku powyżej 30 lat, musi bowiem przypadać na ostatnie dziesięciolecie przed zgłoszeniem wniosku o rentę, a jeżeli ubezpieczony w chwili zgłoszenia wniosku nie pozostaje w zatrudnieniu przed dniem powstania niezdolności do pracy. Innymi słowy, nie może to być okres składkowy i nieskładkowy wybrany z całego okresu aktywności zawodowej.

Renta szkoleniowa i tryb orzekania

Ubezpieczony spełniający warunki do nabycia prawa do renty, w stosunku do którego lekarz orzecznik ZUS orzekł celowość przekwalifikowania zawodowego ze względu na niezdolność do pracy w dotychczasowym zawodzie lub niezdolności do służby, otrzymuje tzw. rentę szkoleniową na okres 6 miesięcy, który na wniosek starosty może ulec przedłużeniu na czas niezbędny do przekwalifikowania zawodowego nie dłużej niż o 30 miesięcy.

Rentę z tytułu niezdolności do pracy przyznaje się na wniosek ubezpieczonego, do którego należy między innymi dołączyć zaświadczenie o stanie zdrowia wydane przez lekarza prowadzącego leczenie. Na podstawie badania i zgromadzonych dokumentów lekarz orzecznik ZUS wydaje orzeczenie o niezdolności ubezpieczonego do pracy zarobkowej, które stanowi podstawę do wydania przez ZUS decyzji w sprawie prawa do świadczenia (renty). Od tej decyzji, a nie od orzeczenia lekarza orzecznika, służy prawo wniesienia odwołania do Sądu Okręgowego – Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w terminie miesiąca od dnia doręczenia decyzji.

Odmiennym rodzajem świadczeń w przypadku niezdolności do pracy powstałej w wyniku następstw wypadku przy pracy lub choroby zawodowej jest renta z tytułu niezdolności do pracy w związku z wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową.

Renta rodzinna

W systemie zabezpieczenia społecznego świadczeniem niejako substytucyjnym jest renta rodzinna, która przysługuje uprawnionym członkom rodziny w miejsce świadczeń, które pobierał zmarły żywiciel rodziny. Wobec wtórnego charakteru renty rodzinnej prawo do tego świadczenia powstaje wtedy, gdy zostało nabyte prawo do świadczenia pierwotnego. Dlatego prawo do renty rodzinnej może być przyznane osobie uprawnionej, w sytuacji gdy jej mąż, matka, ojciec bądź inna osoba miała w chwili śmierci ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy bądź prawo do emerytury lub spełnia warunki do uzyskania jednego z tych świadczeń, renta rodzinna może być także przyznana osobie, która w chwili śmierci pobierała świadczenie przedemerytalne lub zasiłek przedemerytalny. Uprawnionymi do renty rodzinnej są następujący członkowie rodziny:

- dzieci własne, dzieci drugiego małżonka, jak również dzieci przysposobione,
- przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, w tym również w ramach rodziny zastępczej,
- małżonek (wdowa, wdowiec),
- rodzice.

Prawo do renty rodzinnej posiadają dzieci do ukończenia 16 lat, a w razie pobierania nauki w szkole do ukończenia 25. roku życia. Przez szkołę rozumie się zarówno szkołę publiczną, jak i niepubliczną, przy czym nauka może być pobierana także w systemie dziennym, zaocznym i korespondencyjnym.

Prawo do renty rodzinnej przysługuje wdowie, jeśli w chwili śmierci męża ukończyła 50 lat lub była niezdolna do pracy, albo wychowuje co najmniej jedno z dzieci, wnuków lub rodzeństwa uprawnionych do renty rodzinnej po zmarłym mężu, które nie ukończyły 16 lat, a jeżeli uczą się – 18 lat lub są całkowicie niezdolne do pracy. Uprawnienie do renty rodzinnej przysługuje również wdowie, jeśli spełni warunek dotyczący wieku lub niezdolności do pracy w okresie nie dłuższym niż 5 lat od śmierci męża lub od zaprzestania wychowywania ww. dzieci. Wdowa, która przed śmiercią męża nie pozostawała z nim we wspólności małżeńskiej, ma prawo do renty rodzinnej, jeżeli oprócz spełnienia wymaganych warunków w dniu śmierci męża miała prawo do alimentów z jego strony ustalonych wyrokiem lub ugodą sądową.

Wdowa, która nie spełnia żadnego z wymienionych warunków wymaganych do przyznania renty rodzinnej i nie posiada niezbędnych źródeł utrzymania, ma prawo do okresowej renty rodzinnej przez okres jednego roku od dnia śmierci męża albo przez okres uczestniczenia w zorganizowanym szkoleniu mającym na celu uzyskanie kwalifikacji do wykonywania pracy zarobkowej, nie dłużej jednak niż przez 2 lata od śmierci męża (*Ubezpieczenia Społeczne. Baza Wiedzy ZUS*, 2017).

Małżonka rozwiedziona i wdowa, która nie pozostawała ze zmarłym mężem we wspólności małżeńskiej, nabywa prawo do renty rodzinnej, jeżeli oprócz spełnienia warunków określonych ustawą miała w dniu śmierci męża prawo do alimentów z jego strony ustalone warunkiem lub ugodą sądową. Prawo do renty rodzinnej przysługuje również wdowcowi po zmarłej żonie oraz rodzicom zmarłego emeryta lub rencisty.

Ubezpieczonym, którzy nie spełniają warunków do uzyskania prawa do emerytury, a nie mogą – ze względu na całkowitą niezdolność do pracy lub wiek – podjąć pracy lub działalności objętej ubezpieczeniem społecznym i nie mają niezbędnych środków utrzymania, prezes ZUS może przyznać w drodze wyjątku świadczenie pieniężne. Od decyzji prezesa ZUS przyznającej świadczenie w drodze wyjątku oraz od decyzji odmawiającej przyznania prawa do tego świadczenia odwołanie nie przysługuje.

Podsumowanie

Ubezpieczenia społeczne są podstawowym instrumentem stosowanym przez państwo w ramach polityki socjalnej. Są one regulowane przez normy prawa publicznego.

Zarówno zadania, jak i regulacje prawne dotyczące ubezpieczeń społecznych podlegają częstym zmianom i uzupełnieniom. Przykładem mogą tu być kolejne projekty zmian obowiązującego wieku przejścia na emeryturę, jak i deregulacje dotyczące funkcjonowania OFE.

Bibliografia

- Capik M. (1996), *Ubezpieczenia bez tajemnic*, Twigger, Warszawa.
- Encyklopedia popularna* (1982), PWN, Warszawa.
- Grabiec R. (2004), *Ubezpieczenia w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa.
- Jędrasik-Jankowska I. (2010), *Pojęcie i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Małkowska D. (1999), *Przewodnik po reformie ubezpieczeń społecznych*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk.
- Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/ubezpieczenie%20.html>, dostęp: 20.10.2016.

Akty prawne

- Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych z dnia 13 października 1998 r., z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, Dz.U. 1998, nr 162, poz. 1118, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Anty-

korupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin, Dz.U. 1994, nr 53, poz. 214.
Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz.U. 1991, nr 7, poz. 24, z późn. zm.

Summary

Characteristics of social insurance management in Poland

The aim of the article is to discuss the basic issues regarding the management of social security by the state institutions, mainly in terms of legal regulation of this management. This was done by the characteristics of the management of the basic types of insurance. Social insurance is the primary instrument used by the State as part of social policy. They are regulated by norms of public law. By the subject of insurance is meant fault of the lack of income resulting from both random events as well as specific family situations.

Keywords: social insurance, disability insurance, pension insurance, sickness insurance, accident insurance

Słowa kluczowe: ubezpieczenia społeczne, ubezpieczenia rentowe, ubezpieczenia emerytalne, ubezpieczenia chorobowe, ubezpieczenia wypadkowe